

UOT-811.512.162

Səhifə: 66-71

<https://doi.org/10.59849/2663-8967.2024.2.66>

Turkan Askerova

Docteur philosophe sur les sciences philologique,
Institut de Linguistique de l'Académie Nationale des Sciences d'Azerbaïdjan
disser083@gmail.com

DANS LE SYSTÈME SÉMANTIQUE LEXICAL DE LA LANGUE LITTÉRAIRE DE L'AZERBAÏDJAN DES XIIIE-XVIIE SIÈCLES ANALYSE SÉMANTICO-STYLISTIQUE DES SYNONYMES CONTEXTUELS

XÜLASƏ

Ədəbi dildə bu formalar ideografik sinonimlər, yaxud mətni sinonimlər də sayılır. Tədqiq olunan abidələrin və digər klassik əsərlərin dilində bir sıra hallarda müxtəlif izahı olan leksik vahidlərdən məna çalarlarına görə bir-birinə yaxınlaşdırılmış sinonim *cütlüklərin* bəzən də *üçlüklərin* yarandığını müşahidə etmək mümkündür. Əslində, bunlar, mətn və ya kontekst daxilində bir-birinə mənaca yaxınlaşır, müəllifin ifadə etmək istədiyi məzmunun reallaşdırılmasına xidmət göstərir. Bu cür leksik vahidlər mətnə, yaxud nitqdə digər sözlərlə potensial ifadələr yaradır.

Dövrün mənbələrinə nəzər salsaq, görürük ki, sinonim sıra təşkil edən sözlərin müəyyən bir hissəsi dilin tarixi inkişafı prosesində aktivləşərək ən yeni mənalara qazandığı halda, digər bir hissəsi passivləşdiyindən öz istifadəsini daha məhdud şəkildə davam etdirmişdir. Sinonim sıralarda Azərbaycan dilinin öz sözləri ilə yanaşı, alınma ərəb, fars sözləri də iştirak edir. Həm həmin dillərin daşıyıcıları, həm də o dillərin hər üçündə yazan müəlliflər sinonimlik keyfiyyətini özündə saxlamış kəlmələrin toplu halından geniş istifadə etmişlər.

Açar sözlər: Azərbaycan ədəbi dili, kontekstli sinonim, ərəb, fars.

İntroduction: Ces formes sont également considérées comme des synonymes idéographiques ou textuels. Dans le langage des monuments et des œuvres classiques, des paires synonymes d'unités lexicales avec des explications différentes créent parfois des triolets. En fait, ils se rapprochent de manière significative dans le texte ou le contexte et servent à réaliser le contenu que l'auteur souhaite exprimer. Nous parlons de synonymes diachroniques.

Les unités lexicales créent des expressions potentielles avec d'autres mots dans une situation textuelle ou vocale.

Selon l'avis de A. Demirchizade, "La langue azerbaïdjanaise est l'une des langues riches en synonymes, et les différents types de mots synonymes dans son vocabulaire ne proviennent pas d'une seule source, ni d'une seule source". Ces synonymes sont des mots qui ont été collectés dans le vocabulaire de la langue azerbaïdjanaise pour diverses raisons et notamment en relation avec des besoins stylistiques de diverses manières et à partir de différentes sources historiques au depuis des siècles. [2-121]

Si nous regardons les sources de l'époque, nous verrons qu'une certaine partie des mots formant une série synonyme a été activée dans le processus de développement historique de la langue et a acquis les significations les plus récentes, tandis qu'une autre partie est devenue passive et a continué son utilisation de manière limitée. Les séries synonymes étaient composées de mots azerbaïdjanaïses, arabes et persans. Tant les locuteurs de ces langues que ceux qui utilisent ces trois langues utilisaient la forme collective, qui conservait la qualité de synonymie. Parfois il y a aussi des points qui se confondent, il faut clarifier la synonymie historique entre eux, la proximité du sens, la capacité de construire une rangée, l'opération de substitution mutuelle, le fait qu'ils ont une structure distincte et appartiennent au même partie du discours, *fonctionnalité similaire, polysémie*, etc. besoin de savoir. La dimension conceptuelle, qui est commune, doit être prise en compte. En relation avec le développement historique et juridique de la langue Azerbaïdjanaïse, certains rangs

se développent et cèdent la place à de nouveaux.

Dans le style artistique de l'époque, l'abondance de mots-synonymes ayant le même sens est l'un des outils importants. Imaginez que *Dastan Ahmed Harami* (XIII), *Gazi Burhaneddin*, *İ.Nasimi*, *Dede Omar Rovshani*, *Hidayat*, *Sh.İ Khatai*, *Fuzuli*, *Shuhadanamei*, *Sheikh Shafi* etc. *Le Dieu* (Tanrı-Çələb-Həqtəala), *désir*

(*arzu-dilək-istək*), *le paradis* (*behişt-uçmaq*), *la tombe* (*qəbir-sin*), *l'automne* (*güz-payız*), *le côtés* (*saru-tərəf*), *avantage*, *le profit*, (*fayda-assı*), *taches de rousseur* (*bən-xal*), *enceinte* (*hamilə-ikicanlı*), *la vie*, *vivre* (*həyat-dirilik*), *le malade* (*xəstə-sayr*), *un espoir* (*casus-əyğəğ*), *le vin* (*çaxır-şərab*), *le doux* (*şirin-çüçük*), *la guerre* (*müharibə-savaş*), *le visage* (*üz-sifət-sima-surət-çöhrə*) l'usage de dizaines de mots semble très favorable en raison de la finalité artistique (poids, rime, rythme, image, allitération, etc.).

La riche littérature patrimoniale classique développée depuis l'Antiquité et le langage des monuments de l'époque ont donné une grande opportunité et une grande impulsion à la prolifération de ce type de synonymes.

Le Dieu: (Həqtəala-Tanrı): Gər inanmazsan ki, adəm məzhəridir *Tanrının*, *Həq-təalanın* sözündən necə bürhan buldum uş. (*Nəsimi*, XIV,I,308); *Allahu* nurun ayəti vəchindədir əyan, Əhsən bu hüsn-lütfə, *təalallah*, ey qədir. (*Nəsimi*, XIV,II,127);

Le visage: (Surət-Yüz): Dəlim oğlanlar aldı ay surətli, Gözi nərgiz, *yüzi gül*, bay *sirətli*. (DƏH. 38); Bu *surəti* sənin *üzə* kim yürütdi? Bizlər dəği ana bəndə olayım imdi. (*Qul Əli. Q.Yusif. XIII. 58*); Hər tərəfdən görünür *yüzində* yüzlü *surəti*, Filməsəl ayineyi-İskəndəri nisbətliüdür. (*Xətai.XV.65*); Ey sənin yüzünə baxdıq, qutlu oldu mahimiz, Nə əcəb surət yaratdı sün'ilə Allahimiz. (*Xətai.XV.106*); Ey *mələk surətli* insan, ey *günəş yüzli* pəri, Görmədi aləmdə mərdüm bir sənin tək dilbəri. (*Xətai.XV.199*) *Le visage: Yüz-Bəniz: Yüzü gül*, boyu sərvü *bənzi lalə*, Gözi nərgis, qaşı bənzər hilalə. (DƏH.75); Hər birinin Yusifdən yüzü nurlu, Surətləri münəvərdür dürlü-dürlü, (*Qul Əli. Q. Yusif. XIII. 62*):

Le visage: (Çöhrə-üz): Yarəb, nə huri-çöhrədir şol mahi-taban *üzlü* kim, Gördükə anın *üzünü*, günəş zəvalın arzular. (*Nəsimi. XIV. I, 201*); Rəngi-çöhrəm zərd olubdur, qamətim həm çün hilal, Ol günəş üzli həbibim, lə'li-xəndan ayrılır. (*Nəsimi. XIV. I, 247*); Bürqə götür, ey şəmsü *qəmərçöhrəli*, xəlqi Pərvanə kimi şəm'i-rüxün nüruna yandır. (*Nəsimi. XIV. I, 258*); Gözü kordur, görmədi *üzündə* iman nurunu, Gül yanağın *çöhrəsində* nuri-iman gizlidir. (*Nəsimi. XIV. I, ?*); Ruhül-qüdü olmuş *üzünün* nuru, yazılmış, Xətt ilə onun *çöhrəsinə* müşəfi-yəzdan. (*Fuzuli.XVI. IV.289*);

Le visage: (Yüz-rux-cəmal): Görəli ol məh *yüzün* başıma yüz sevda düşər, *Rüxlərin* manəndi ancaq bir güli-həmra düşər. (*Xətai.XVI.70*); Dil sana heyran olubdur, ta *cəmalın* görmüşəm, Ta göz açıb ol *rüxi-fərxəndə* falın görmüşəm. (*Xətai. XVI.132*);

Le visage: Surət-cəmal: Surətin əlhəmdürür, vəsfi-cəmalın Vəzzüha, Çün sifətin sureyi-Qur'anda Qaf olmuşdurur. (*Xətai.XVI.78*); Bu Xətayi verdi övsafi-həqiqətdən xəbər, Ta gözüm gördü cəmalın surəti-rəhman kimi. (*Xətai.XVI.190*); Duşrını içrə bir ziba *yüz* görər idim, Oyağandım ol *surəti* bən itirdim, (*Qul Əli. Q. Yusif. XIII. 71*);

Le visage: (Bəniz-yüz): Züleyxanın gözi gördi, yigit oldı, Bənzi nun dolun ay tək balqır imdi. (*Qul Əli.Q.Yusif. XIII.128*); Sana manənd qaçan Mani nigan eyləyə bir surət,, Ki, ay yüzün sənün, şəha, xətasuz bir bütü-Çindür. (Bürhan. XIV.126); Nə slmadur, şəha, bu surətündə, Ki, lə'lün eşqidür kamə bu gecə. (Bürhan.XIV.152); Surəti-ziban, ey sənəm, aləmi-can nüsxəsidür, Dəstə durur gül yüzünə necə ki, gül dəstəsidür. (Bürhan.XIV.380); Gülü lalə camalından xəcildir, Yüzün yazı həmişə xürrəm olsun. (*Nəsimi.XIV. 172*);

Courageux: (Ər- yığit): Bu cəhan *ərənlərin* meydanıdır. Hər zaman bir *yigidün* dövrəmdür. (*Bürhan.XIV.691*); *Ər yigit* qayda ürkər ürkülərdən? Yaxşı at bəlinləməz ilkülərdən. (*Bürhan.XIV.686*); *Ər* oldur həq yolına baş oynaya, Döşəkdə ölən *yigit* murdar bolur. (*Bürhan.XIV.687*); *Ər* oldur haq yoluna baş oynaya, Döşəkdə ölən *yigit* murdar bolur. (*Bürhan.XIV.11*); Sana düşməz rəqib yar yeri, Ər gərək kim otura ər yerinə.?? (*Hidayət.XV.372*)

Combattant: (Bəhadir- mübariz-yigit): Və bu Züheyr Bəni Əsəd qəbiləsin-dən idi və bu yaxında öz vətəninə çıxub, İmam Hüseynün qulluği özünə fərz eyləyüb, xidmətinə gəlmiş idi və bir mərdanə *mübariz* və fərzanə *bəhadir* idi. (*Şühəd: XVI. 441*); Ey namərd qullar, sizin işiniz oraya

yetübdür [239a] ki, ləşkə-rüñ *bəhadirlərüñ* və *mübarizlərüñ*, dilavərlərin dilərsiz. (*Şüdəd.XVI. 448*); Əmma çün ol şiri-jıyan mə'rəkəyə vardı, bir *bəhadir* ki, mey-dandə idi və anuñ adı Möhkəm bin Tüfeyl və güclü *mübariz* idi, atı üstindən götürüb əylə yerə urdı ki, sümükləri xaşxaşca oldu. (*Şüdəd.XVI. 455*); Şeyx Zahid dedi: Bizim bir bahadur yigitimiz var kim, munda hazır dəgül, anı çağıralım və anuñlən danışalım, görəlim kim, nə məsləhət görər? Sordılar kim, ol *bahadur yigit* kimdür? Dedi: Səfiəddin. (*Ş.Səfi. XVI.89*); Mən demədüm kim, bizim bir *bahadur yigitimiz* var?! Şeyxzadə Cəmaləddin Əli ilə övladı və əshabı dedilər. *Ş.Səfi. XVI.91*);

Le malade: (Sayru-Xəstə): Neçə mənziləndən sonra Tanrı qəzasından xacə ilə qul və kiricilər qamu *sayru* olub, *xəstə* düşdilər və Mövlana Tacəddin anların içindən sapəsağ qaldı. (*Ş.Səfi. XVI.174*); .... Xudabəndə Sultan Məhəmmədün (ə.r.) çağında neçə ərdəbillü ilə Məkkənin *saru* səfərə varduk. Həman kim Mərdin şəhərinün çevrəsindən ötdük, iki mənzil abadanlıqdan irəğ olduk, mənüm atum *xəstə* düşdi, yoldaşlar mana baxmayub köçdilər. (*Ş.Səfi. XVI. 244*)

Le coeur: Könül- yürək-köks: Könlüm sarçə durur, *yürəgin* təş, Nə deyəm bən bu sərçeyi-siyan? (*Bürhan.XIV.*); Gərçi qəza durur anun eşqi bu dəlü *köñülə*, *Yürəgümə* toxunan ox tiri-qədər dəgülmidir?! (*Bürhan.XIV. 32*); Cigər kəbabü *yürəkdi* şərəb düzdü *könül*, Gözi xumar idi, didüm kəramət olamı dil? (*Bürhan. XIV. 153*); Könlündə nə kim var, zahir et. Yürəkləri pürxəşmə pürkinə dil (*Şühəd. XVI. 446*);... Öz işinə heyranlığını gördilər, mihnət tütünü *köñüllərindən* çıxub, qəm odı ol pakizələrüñ canına düşdi. İmam Hüseynüñ qızı yüzünü *yürək* qanı ilə boyadub dedi: (*Şühəd. XVI. 105*); Çün İbn Mülcəmüñ gözi Qütamə düşdi, anuñ kazib məcazi eşqini ol fasiq *köñlinə* kargər olub, məhəbbət şö'ləsi kinəlü *köksinə* səbri xərməni məhəbbət bərqinüñ şərərəsi ilə yandı. (*Şühəd.XVI. 255*); İmam Hüseyn (ə) öz fərzəndləri yanına çağırub yüzlərin öpər idi və yüzünü anların *köksinə* qoyar idi və qanlı *yürəgindən* zar-zar ağlayub der idi: (*Şühəd.XVI. 425*);

La paradis: Uçmaq (x)-cənnət-behşt: Faidə. Həzrət Şeyx (q.s.) buyurdu: “*Və limən xafə məqamə Rəbbihi cənnətəni*” ayətinə kim, ol kimsə kim, Tanrı-təaladan qorxar, anun iki *uçmağı* var. (*Ş.Səfi.XVI.355*); Sifrici Pirə Mahmud dedi: “Bir gecə duşda gördüm kim, *uçmağda* ötdüm. Çün *cənnətün* zinəti gördüm, enməgə meyl etdim. (*Ş.Səfi.XVI.552*); Dərhal buyruğ gəldi ki, “*ya Adəm, uskun əntə və zovcukəl-cənnətə*”, yə'ni sakin ol sən xatunuñ ilə *uçmağda* və yeyiniz bu yemişlərdən hər yerdən ki, xatiriniz istər isə və hər yemək ki, köñlüniz dilər olsa, geyiniz dürlü-dürlü geyəsi. (*Şühəd. XVI. 40*): Və buyurdu kim, Cə'fəri-Təyyar cənnətə girdi və Tanrı-təala iki qanat anuñ əlləri əvəzinə verdi kim, hər yerdə kim, xatiri istər, uçar. (*Şühəd. XVI. 154*) Və əmirül-mö'minin Əlidən (ə) nəqldur ki, Rəsulullah (s) bu-yurdu ki, Cə'fəri-Təyyarı gördüm cənnətdə mələklər kimi *uçmağda* idi. (*Şühəd. XVI. 154*); Və rəvayətdür ki, anı düşdə gördilər ki, *uçmağda cənnətdəki* quşlar ilə uçar idi. (*Şühəd. XVI. 154*);

à l'aube Dañla –sabah-sübh: Dañla bu xəbər aşkar olacaqdır (*Şühəd.:* 310); Dañla ki məclis qurulsun, ol nəsmtə ki deməlü ola, deyəcəgüz və görəli, xilafətə və imamətə kim layiqdir? (*Şühəd, XVI. 311*); Gördilər kim, barmaqları bir-birindən ayrılıb qanlar axar. Gecədə anı yuyub kəfənə çulğadılar kim, danlası çin *sabah* cəmət ana namaz qılalar. (*Ş.Səfi. XVI. 301*):

Le coupable: Günahkar- suçlu: Qatlan, ta dañla ki Adəm cənnətə yüz qoya, miñ-miñ günahkarlar və suçlular və asilər fərzəndlərindən anuñlən bilə olalar, qamusinə rəhmət edəyəm, ta mənüm rəhmətümünü çoxlığı25 aşkar olsun. (*Şühəd.XVI.41*);

Le lévre: Ləb-dodaq: Dodağı susizliqdən quru və agzı meydan toprağından tozlu idi (*Şühəd. XVI. 444*);

Donner la permission: İcazə vermək- rüxsət vermək:...Bir bəllü pəhləvandur, mana *icazət ver*, ta varub anuñlən həmnəbərlik edəyim. İmam (ə) ana *rüxsət verdi*. (*Şühəd.XVI. 441*)

Ces variantes-synonymes sont utilisées en parallèle dans le langage de la littérature classique, presque sans différence stylistique; Sufilərin diləgi mehrab, namaz, Ər kişinin arzusu meydan bulur. (*Bürhan.XIV.*)

Les observations faites montrent que le système lexico-sémantique du “Divan” de G. Burhaneddin est riche. La langue des *ghazals* rassemblés dans “Divan” est dominée par des mots ambigus, des homonymes, des synonymes, des antonymes.

Séparation (İrax-hicran-fəraq). Sinonim sıranın başlıca hissəsini türk mənşəli leksika təşkil edir. Qərdaşları ilə uşaqları və qəvm ilə məvəliləri cəvab verdilər ki, ya Bin Rəsulullah,

sənün fəraqündə səbr eyləmək və hicranündə dirilmək taqət ilə qüvvətimiz yoxdur və dirilik səndən sonra bizə gərəkmez və ta gəvdəmidə can və cəsədımızdə rəvan var, din düş-mənləri ilə və xanidan xəsmələri bilə səvaş eyləyəcəgüz. (*Şühəd.XVI.421*); Əmma Hürriñ qulı ki, adı Qürrə idi, xacəsi ilə oğlınıñ *fəraqində* ağlayub, köñli anlarıñ *hicran* odında biryan olub, ixtiyar cələvi əldən bıraxub mə'rəkəyə vardı və neçə kimsələr ilə səvaşə durdı və xəsmələrə möhlət qapusın bağlayub, çox namərdlər ədəm dərvazəsinə rəvan etdi. (*Şühəd.XVI.439*);

Enfer: Damu- cəhənnəm: Əgər irəm tapusına bana nə'im cahim Və gər irax düşər isəm, cəhənnəm ola irəm. (*Bürhan.XIV.290*); *Cəhənnəmlülər qamu* ahəngüsül, Yürəkləri pürxəşmə pürkinə dil. (*Şühəd.XVI.446*);

Synonymes avec contenu tempore: Époque: Çağ- müddət-vakt-zaman-həngam: Bir gün anam məndən sordı kim, neçə çağdır ki, Peyğəmbərün qulluğınə varubsən?; Dedim: Bir az müddət var. (*Şühəd.XVI. 197*); Yusif quyınıñ dibində avaz çəküb dedi: – Ey qərdaş, vəsiyyət çağıdır, nə tə'ziyət həngamı. (*Şühəd.XVI. 86*);

La nature de la formation et du développement du système lexico-sémantique de la langue de la période en question diffère les unes des autres. Ces questions présentent un intérêt particulier dans différentes périodes et étapes du langage littéraire. En particulier, la structure sémantique des mots existants apparaît en train de développer le sens du syncrétisme.

Il existe un système lexico-sémantique parfait de la langue "Shuhadanama" du XVIe siècle. Parce que la position du style classique est élevée, la formule arabe des faits qui composent le système dépasse quelque peu la démocratie. Cependant, une face de la série est composée d'unités lexicales entièrement turques. La richesse lexico-sémantique de chacun des styles phares est observée. "Le système lexico-sémantique est activé pour la différenciation stylistique" [1-99]

À la suite de la recherche, nous pouvons noter que dans la base lexicale de l'histoire de la langue littéraire de *Gisseyi Yusif, Nasimin, Khatainin, Shuhadanama, Ch.Safi* et d'autres classiques, des mots universels d'origine turque, qui ont acquis une fonctionnalité historique, sont plus dominants.

Autre les mots d'origine turque, la liste des synonymes comprend également les autres langues que nous avons mentionnées :

Un changement dans la hauteur d'un mot : par ex:

Yezid geyimli- geçimli meydanə girdi (*Şühəd, XVI. 449*)

G.Burhaneddin apporte des expressions familières typiques au langage de la poésie classique; bon-mauvais (yaxşı-yaman), dur-doux (qatı-yumşaq), porter (aparmaq-ilətmək)

Le mot subit des changements dans ses relations lexicales et phonétiques. L'ordre qui subit des changements est le résultat de changements sémantiques et phonétiques. E. Najib écrit à ce propos que, "Znaçitel'noe koliçestvo slov, ne buduçi arxaiçeskim, neset na sebe kakie-libo arxaiçeskie priznaki" [3-89]

Pour renforcer l'opinion de ce scientifique, l'activité des variantes phonétiques des mots avec le suffixe -ağü,- anu à cette période montre le développement historique des archaïsmes formant des mots :

Veau-buzağü (buzov), *outil à engrenage fixe- qaşğü* (qaşov), *tumağü* (timov), *dəmranu* (dəmrov), *bilənü* (bülöv) və s.

Au XVIe siècle, ces mots non seulement conservaient leur ancienne forme graphique, mais aussi toute leur essence phonétique n'était pas touchée (préservée).

Au XVIe siècle, ces mots non seulement conservaient leur ancienne forme graphique, mais aussi toute leur essence phonétique n'était pas touchée. (préservé) (18, s.19). On peut noter que Vəgif Aslanov est du même avis (19-)

Un certain nombre de mots apparaissent également aux moments où l'objet change au cours de la période sélectionnée. Par ex:

Le drapeau- Sancaq (bayraq). Ce mot a conservé sa forme, mais son sens a changé au cours de son évolution. Par ex:

Le melon- qovun-yemiş; (une ruhe) (qovan- mənası “arı təknəsi, arı pətəyi, arı səbəti)”. Également élaboré en “Oguzname”, Yüz qovan-yüz səpət [4-195]; Ləbi şəftalısına qarşı yürəgüm ditrər, İçi yansa kişinün meyl edər olur yemişə. (Bürhan.XIV, 337); Cənnətdürür yüzün, şəha, şəftalu dilörüz Şəftalu yemişi, nola, danı dəgülmidür? (Bürhan.XIV,360); Ətrafi gəzinüb tamaşa eylədim və şəkərdən dadlu yemişlərdən yeyüb, sovuq sulardan içdim və bir sərv dibində ol gecə axşamlamağa qərar verdim. (T.Məxzənül-Əsmar.XIII.XIV); Kölgədə bitmiş yemiş kimi füsürdə qalməgil, Mə'rifət xurşidinə ver özini çək qaimə ol. (Rövşəni.XV,382): Andan Səid müsəlmanlar ilə yola girüb rəvanə oldılar. Gedərkən yolları bir dərəyə uğradı ki yemiş ağacları çox idi. Müsəlmanlar anda qondılar. Yemişlərindən yedilər, yatdılar. (Fütüh, XVI,237) “Bəli, biz dəxi bilə gedürüz ki, varalum, Şamüñ yemişlərindən və ne'mət-lərindən yeyələm”, -dedilər. (Fütüh, XVI,429); Kəlxorana göndərdi və qalın bal ilə yağ və türlü-türlü yemişlər gətürtdi. (Səfi.XVI,84); Şeyx dedi: Bu, kəramat dəgül, zira kim, gərmsir yerləri çoxdur kim, imdi yemişlər yetişiş hazırdur, gətirmək asan.(Səfi.XVI,146);etc.

Aux XIIIe-XVIe s.iècles, ces mots ont non seulement conservé leur forme graphique ancienne, mais ont également conservé toute leur essence phonétique.

Résultat: Le mot est une catégorie linguistique importante. Il est nécessaire d'étudier les groupes de mots lexico-sémantiques de la langue de l'époque dans un environnement syntaxique. Les types de connexions verticales et horizontales entre les groupes de mots historiques déterminent les orientations de l'analyse, les mots sont regroupés selon une caractéristique sémantique, ainsi que des points communs: rangée de synonymes, rencontre d'antonymes, etc. Les types de connexions verticales et horizontales entre les groupes de mots historiques déterminent les orientations de l'analyse, les mots sont regroupés selon une caractéristique sémantique, ainsi que les points communs : gamme de synonymes, rencontre d'antonymes, etc. La relation horizontale renforce les signes verticaux, assurant un ordre linéaire. Les mots sont compatibles avec les autres mots avec lesquels ils interagissent ; c'est une relation légitime.

Bibliographie:

- 1.Cahangirov M. Milli təşəkkül mərhələsində Azərbaycan ədəbi dilinin aparıcı üslubları. Bakı, 1989
  - 2.Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyatı. Bakı, Azərtədrisnəşr, 1962.
  3. “Oğuznamə” (çapa hazırlayan, müqəddimə, lüğət və şərhlərin müəllifi Samət Əlizadə). Bakı, 1987
  4. Наджип Э.Н. Тюркоязычный памятник XIV века «Гулистан» Сейфа Сарай и его язык, ч.II,-Алма-Ата, 1975.
- Source:**
- 1.Dastan –Əhməd Hərami. “ŞƏRQ-QƏRB” BAKI-2004. 120 səh.
  2. Azadə Musayeva Dədə Ömər Rövşəni. Əlyazmaları üzərində Araşdırmalar. (2 cildə). Bakı, 2003, 475 səh
  3. Fütühş-Şam(Şamın fəthi) *Mətnin transfoneliterasiyası*. Əlyazmanın mətnini transfoneliterasiya edib nəşrə hazırlayan, ön sözün müəllifi, izahlar və lüğətin tərtibçisi: Vahidə mehdi qızı cəfərzadə. bakı. 673 səh.
  4. Məhəmməd Füzuli. Əsərləri altı cildə . I cild Şərq-Qərb” Bakı–2005 400 səh.
  5. Məhəmməd Füzuli. Əsərləri altı cildə . II cild Şərq-Qərb” Bakı–2005 336 səh.
  - 6.Məhəmməd Füzuli. Əsərləri altı cildə . III cild Şərq-Qərb” Bakı–2005 472.səh.
  7. Məhəmməd Füzuli. Əsərləri altı cildə . IV cild Şərq-Qərb” Bakı–2005 344.səh.
  8. Məhəmməd Füzuli. Əsərləri altı cildə . V cild Şərq-Qərb” Bakı–2005.224 səh.
  - Məhəmməd Füzuli. Əsərləri altı cildə . VI cild Şərq-Qərb” Bakı–2005 384.səh.
  9. İmadəddin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. II cild. Bakı, “Lider. Nəşriyyat”, 2004, 376 səh.
  10. İmadəddin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. II cild. Bakı, “Lider. Nəşriyyat”, 2004, 376 səh.
  11. Qazi Bürhanəddin. Divan. Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2005, 728 səh.

12. Qul Əli. Qisseyi-Yusif. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2004, 216 səh.

Turkan Askerova

Semantic-Stylistic Analysis of Contextual Synonyms in the Lexical-Semantic System of the Azerbaijani Literary Language of the 13th-16th Centuries

Summary

In literary language, these forms are also considered ideographic or textual synonyms. In the language of the examined monuments and other classical works, it is possible to observe the formation of synonym pairs, and sometimes triplets, consisting of lexical units with different explanations that are brought closer to each other in meaning. Essentially, these words converge in meaning within the text or context, serving to convey the content the author intends to express.

We are discussing diachronic and triple synonyms. Such lexical units in the text or speech create potential expressions alongside other words. If we look at the sources of the period, we can see that a certain portion of the words that formed synonymic series became active and acquired new meanings during the historical development of the language, while another portion became passive and continued to be used in a more limited manner.

In synonymic rows, alongside native Azerbaijani words, borrowed Arabic and Persian words also participated. Both the speakers of these languages and the authors who wrote in all three of these languages made extensive use of collections of words that retained their synonymic qualities.

Keywords: Azerbaijani literary language, contextual synonym, Arabic, Persian.

Turkan Askerova

Семантико-стилистический анализ контекстуальных синонимов в лексико-семантической системе азербайджанского литературного языка XIII-XVI веков

Резюме

В литературном языке эти формы также считаются идеографическими или текстовыми синонимами. В языке изучаемых памятников и других классических произведений можно наблюдать формирование синонимических пар, а иногда и триплетов, состоящих из лексических единиц с различными объяснениями, которые сближаются по значению. По сути, эти слова сближаются по смыслу в тексте или контексте, помогая передать содержание, которое автор намерен выразить. Мы говорим о диахронических и трипто-хронических синонимах. Такие лексические единицы в тексте или речи создают потенциальные выражения вместе с другими словами.

Если обратиться к источникам того времени, можно увидеть, что определённая часть слов, составляющих синонимические ряды, активизировалась и приобрела новые значения в ходе исторического развития языка, в то время как другая часть стала пассивной и продолжила использоваться более ограниченно. В синонимических рядах наряду с исконными азербайджанскими словами также участвовали заимствованные арабские и персидские слова. И носители этих языков, и авторы, писавшие на всех трёх языках, широко использовали собрания слов, сохранивших свои синонимические свойства.

Ключевые слова: Азербайджанский литературный язык, контекстуальный синоним, арабский, персидский

Çapa tövsiyə edən:

AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

Rəyçilər:

*professor İsmayıl Kazımov
dosent Teyyub Quliyev*